
УДК 811.161.2: 81'367.625

Лариса Колібаба (м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ “СЛОВНИКА ГРАМАТИЧНОГО КЕРУВАННЯ ДІЄСЛІВ”

У статі обґрунтовано теоретичні засади та принципи укладання першого в українському мовознавстві “Словника граматичного керування дієслів”, докладно схарактеризовано структуру словникових статей, запропоновано зразки укладених словникових статей граматичного керування дієслів.

Ключові слова: дієслово, керування, правобічна валентність, валентно зумовлені компоненти, об'єкт, адресат, знаряддя дії, засіб дії, локатив.

Укладання “Словника граматичного керування дієслів” зумовлене передусім потребами мовної практики. Помилки, що трапляються в граматичному вжитку, спричинені переважно неправильним використанням прийменникових та безприйменникових відмінкових форм іменників. Нерідко замість нормативних сполук *нехтувати правило, вибачте мені, зрадити Батьківщині, опанувати професію, говорити українською мовою, хворий на грип* та ін. уживають *нехтувати правилом, вибачте мене, зрадити Батьківщину, опанувати професією, говорити на українській мові, хворий грипом*. Мовцеві без допомоги словника важко зорієнтуватися у виборі потрібної форми. Ці труднощі пов'язані з проблемою граматичного керування, що часто породжує варіантність слововживання. Крім того складну лінгвістичну проблему поглиблює відсутність в українському мовознавстві спеціального Словника граматичного керування, який би охоплював бодай найскладніші випадки функціонування безприйменникових та прийменниково-відмінкових форм. Укладання такого словника деякі дослідники вважають “копіткою і невдячною роботою” [13], але, попри це, сьогодні конче необхідно як для будь-якого мовця, небайдужого до культури свого мовлення, так і для фахівців різних професій, що працюють над створенням чи редагуванням текстів.

© Л.М. КОЛІБАБА, 2011

У російському мовознавстві наявна низка лексикографічних праць, дотичних до проблеми граматичного керування. Одні з них присвячені питанням сполучуваності слів у російській мові [23; 9; 10], інші — безпосередньо питанням граматичного керування [1; 14; 16].

У лінгвоукраїністиці, на жаль, немає спеціальних праць, які б прислужилися всім, хто цікавиться граматичним уживанням одиниць. Окремі поради щодо нормативності тієї чи тієї форми певного слова маємо у словниках та довідниках із культури української мови: “Словник труднощів української мови (Близько 15000 слів)” [18], “Українське літературне слововживання: Словник-довідник” [7], “Довідник з культури мови” [8], “Словник-довідник з культури української мови” [17] та ін.). Особам, котрі вивчають українську мову як іноземну, адресовано працю В. М. Романової “1000 українських дієслів. Словник синтаксичної сполучуваності (для студентів-іноземців)” [15] і “Практичний словник дієслівних форм української мови” Л. Паламар та І. Удварі [24].

Проте спільною рисою як російських, так і українських лексикографічних праць, що стосуються граматичного керування, є узвичаєний підхід до його кваліфікації. У традиційному мовознавстві керуванням називають такий синтаксичний зв'язок між головним і залежним словами, за якого головне (опорне) слово вимагає від залежного (керованого) іменного слова певної відмінкової або прийменниково-відмінкової форми, незмінної за будь-якої зміни форм опорного слова [21: 67], тобто керування розглядають у морфологічній площині, уважаючи, що кожна відмінкова і прийменниково-відмінкова форма іменників або їхніх еквівалентів поєднана з опорним словом підрядним зв'язком керування. Саме тому до словників потрапляють усі без винятку керовані одиниці: як валентно зумовлені, так і валентно не зв'язані компоненти. На думку І. Р. Вихованця, традиційний підхід “не відбиває синтаксичної специфіки керування, оскільки він орієнтований лише на морфологічні показники” [6: 37].

Концепцію пропонованого “Словника граматичного керування дієслів” (далі Словника), укладання якого розпочато у відділі граматики Інституту української мови НАН України, вибудовано на основі тісного зв'язку валентності та явищ керування, або валентно зумовленого керування. Він є засадничим принципом побудови словникових статей. Керування, услід за І. Р. Вихованцем, розуміємо як “форму (спосіб) підрядного зв'язку, що стосується значеннєво передбачуваної опорним словом сполучуваності непрямих відмінків іменників без прийменників і з прийменниками” [6: 37], тобто семантичним підґрунтям керування є семантико-синтаксична валентність. Її кваліфікують як здатність предиката (ознакового слова) сполучатися з іншими (здебільшого неознаковими) словами, мати певну кількість відкритих позицій, що можуть (факультативна валентність) або мають (обов'язкова валентність) заповнюватися одиницями відповідної семантичної природи [6: 123]. Саме валентність “точно окреслює межі

керування, зараховуючи до нього тільки ті залежні компоненти, яких вимагає лексико-граматична природа опорного слова” [5: 78]. Керування є формальним виявом семантичної валентності ознакових слів. Воно збігається з валентністю формально-синтаксичною: зумовлені валентністю предиката дії чи стану непередикатні іменникові компоненти (аргументи) набувають формального вираження в певній безприйменниковій чи прийменниково-відмінковій формі, що виконує функцію керованого другорядного члена речення.

Головним критерієм розмежування керованих і некерованих другорядних членів речення, наголошує І. Р. Вихованець, має бути “синтаксична позиція, зумовлена тільки семантико-синтаксичною валентністю предикатного слова (переважно дієслова)” [5: 78]. Тому керованими вважатимемо лише ті словоформи, які породжені валентністю слів зі значенням дії, процесу, стану тощо. Із цих міркувань у Словнику подаватимемо нормативні форми вираження тільки валентно залежних одиниць — переважно “власне-іменників” (тобто назв “істинних” предметів, а не опредметнених дій, станів, ознак [4: 41-42; 6: 123]) із семантичними функціями об’єкта, адресата, інструменталія (знаряддя чи засобу дії) та локатива (місцеперебування, вихідний і кінцевий пункти руху, шлях руху).

Однак, як засвідчує мовний матеріал, у позицію керованих компонентів, окрім власне-іменників, потрапляють також невластиві іменники. Питання про внесення таких одиниць до Словника є дискусійним і ще остаточно не розв’язаним. І. Р. Вихованець із цього приводу зазначав, що в первинній своїй якості керований компонент має поширюватися тільки на власне-іменники. Проте “валентна рамка керуючого слова зберігається, коли в тотожній синтаксичній позиції замість власне-іменників використовуються невластиві іменники або елементи неіменникового характеру... Поєднання з власне-іменниковим чи невластиві іменниковим компонентом не змінює кількості керованих предикатом позицій, пор. конструкції *люблю дітей* і *люблю читання*, *люблю читати*, яким притаманна та сама правобічна валентність (одновалентність) і одна позиція керованого компонента” [5: 7]. З огляду на цитовану думку вважаємо, що для повного відображення складних випадків дієслівного керування у сучасній українській літературній мові важливим є аналіз і такого фактичного матеріалу.

Як зауважує І. Р. Вихованець, у граматичній системі мови потрібно розрізняти лівобічну та правобічну валентність предиката і відповідно лівобічні та правобічні валентно зумовлені компоненти. Для української мови “типовою є правобічна позиція керованого компонента, тоді як лівобічна звичайно стосується явищ координації” [5: 79]. Семантичні функції виконавця дії та носія процесу, стану, якості, кількісної ознаки, зважаючи на прямий порядок слів у реченні, у мовознавстві зараховують до лівобічної валентності, решту семантичних функцій — до правобічної. Оскільки, як було вже зазначено, лівобічна позиція валентно залежного компонента характерна для явищ

координації, до того ж формальне вираження лівобічної валентності в сучасній українській літературній мові не становить труднощів, то в Словнику будуть подані форми вираження лише правобічних валентно зумовлених компонентів, що співвідносяться з об'єктними, адресатними, інструментальними та локативними синтаксемами, а у формально-синтаксичній структурі речення вони є приприсудковими керованими другорядними членами.

За формою залежного слова розрізняємо керування власне-відмінкове (безприйменникове, безпосереднє), коли залежне слово виражене безприйменниковим відмінком (*захоплення спортом, завдячую доли, вірний Україні, гідний слави*), і прийменниково-відмінкове (прийменникове, опосередковане), коли підпорядкування відбувається за допомогою прийменників (*піклуватися про дітей, заслужувати на пошану, чекати на друга, схожий на брата, подібний до сонця*).

Загальновідомо, що основним носієм валентності є дієслово. Відповідно дієслова мають здатність керувати залежним словом. Саме вони найчастіше виступають у ролі опорних слів і можуть одночасно керувати двома або кількома відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами іменників, у визначенні нормативності яких у мовців з'являються труднощі. Тому реєстровими одиницями Словника є дієслова. Джерелом їхнього добору слугують Словник української мови в 11 томах [19], Великий тлумачний словник сучасної української мови [3] та “Український орфографічний словник” [22].

Завдання Словника – виявити й зафіксувати те дієслівне керування, морфологічне вираження якого є типовим для сучасної української літературної мови та становить труднощі граматичного плану, що виявляються у виборі певної відмінкової форми з прийменником чи без нього, варіантності закінчень тощо, а також запропонувати нормативне формовживання. Цей чинник визначатиме обсяг Словника.

Усі реєстрові дієслова у Словнику будуть розташовані за абеткою. Для кожного з них визначатимемо граматичну категорію виду: *недок.* (недоконаний), *док.* (доконаний) або *недок. і док.* (для двовидових дієслів). Парновидові заголовкові дієслова подаватимемо у формі інфінітива недоконаного виду. Поряд із ними стоятиме інший член видової пари – інфінітив дієслова доконаного виду. Аналіз валентно зумовлених керованих компонентів обох членів видової пари буде здійснено в одній словниковій статті. Парновидові дієслова доконаного виду розташуємо у реєстрі Словника за абеткою із відсиланням до словникової статті відповідного дієслова недоконаного виду, напр.: **ЗБУДУВАТИ** *див.* **БУДУВАТИ, ПРОЧИТАТИ** *див.* **ЧИТАТИ** та ін.

Як було зазначено вище, кількість позицій керованих іменників, їхні семантичні функції залежать від валентного потенціалу предиката. У кожного дієслова свій кількісний та “якісний” набір залежних іменників, тобто своя валентна рамка. Структура валентних значень реєстрового дієслова визначатиме будову словникової статті. До реєстру Словника, крім однозначних, увійдуть також багатозначні дієслова.

Валентну рамку та сукупність керованих словоформ буде встановлено для кожного їхнього лексико-семантичного варіанта (ЛСВ) окремо. Кількість правобічних валентних компонентів буде вказано після тлумачення лексичного значення дієслова (або його ЛСВ).

Зважаючи на те, що саме лексико-семантична природа опорного дієслова визначає кількість та семантичні функції його валентно залежних іменникових компонентів, Словник подає тлумачення лексичного значення цього дієслова чи його ЛСВ. У словниковій статті багатозначного реєстрового дієслова кожне лексичне значення (ЛСВ) виділяємо окремо, позначаючи його арабською цифрою (1., 2., 3. і т. д.). Семантичні відтінки у межах ЛСВ залучаємо лише за умови труднощів під час формального вираження керованих іменників. Такі семантичні відтінки тлумачимо в межах відповідних ЛСВ, послідовно використовуючи щодо них дві скісні риски (//).

До семантичної структури багатозначних дієслів сучасної української літературної мови, крім прямих лексичних значень, уходять також переносні, спеціально-термінологічні, фразеологічно зумовлені, діалектні, розмовні, застарілі та ін. Стилїстичне маркування ЛСВ впливає на кількість і "якість" їхніх правобічних валентностей. Зважаючи на це, у Словнику будуть розглянуті лише ті стилїстично марковані однозначні дієслова чи ЛСВ багатозначних дієслів, які виявляють нові, незафіксовані щодо прямого лексичного значення валентні потенції та, відповідно, керовані словоформи.

Після тлумачення прямого лексичного значення дієслова (або ЛСВ багатозначного дієслова) будуть чітко визначені та докладно схарактеризовані всі правобічні валентно зумовлені компоненти, семантична диференціація яких залежить від належності дієслова до певного семантичного типу предиката. Як відомо, семантика дієслівного предиката визначає не тільки семантичні різновиди валентно залежних іменникових компонентів, а й впливає на їхнє лексичне наповнення і морфологічне (відмінкове) вираження.

У Словнику буде представлено кількарівневу семантичну класифікацію об'єктних значень. На першому рівні, спираючись на запропоновану І. Р. Вихованцем семантичну класифікацію предикатів [5], усі об'єктні значення поділяємо на об'єкти дії, об'єкти процесу та об'єкти стану. На другому рівні в межах загального значення об'єктності вирізняємо власне-об'єкти, об'єкти соціативності (об'єкти-співучасники дій, об'єкти-співучасники процесів, об'єкти-співучасники станів), об'єкти приєднання, об'єкти відокремлення, об'єкти із семантикою обмеження, об'єкти оформлення / сукупності, об'єкти мовлення та ін., а також об'єктні значення синкретичного типу, такі як об'єкти-матеріали, об'єкти-речовини, об'єкти-джерела дій, процесів, станів, об'єкти-локативи, об'єкти-засоби й под. Основним семантичним варіантом об'єктної синтаксеми вважаємо значення власне-об'єкта дії, у якому "найповніше відбито семантичну своєрідність категорії об'єктності" [5: 118].

Локативні значення диференціюємо на 3 типи: 1) локативи з динамічним значенням напрямку руху — вихідний пункт руху/ переміщення та кінцевий пункт руху / переміщення; 2) локативи з динамічним значенням шляху руху / переміщення; 3) локативи із семантикою статичної локалізації (місцеперебування).

Значення інструментальності розмежовуємо на знаряддя дії та засіб дії із семантичними варіантами засіб дії — речовина, засіб дії — матеріал і под., а також засіб руху та засіб переміщення.

Адресатним значенням властиве менше семантичне розгалуження. Їх поділяємо на адресати дії та адресати стану.

Послідовність розташування правобічних валентно залежних компонентів у словниковій статті зумовлена характером (силою) підрядного зв'язку між опорним дієсловом і керованим іменником: одні з них посідають за силою керування центральніше, інші ж — периферійніше місце. “У правобічній валентності, — наголошує І.Р. Вихованець, — синтаксеми щодо сили керування розташовуються так: найцентральнішу позицію займає об'єктна синтаксема, яка найтісніше поєднана з предикатом, за нею розташована адресатна синтаксема, для якої характерний дещо слабкіший зв'язок з опорним словом, далі локативна синтаксема напрямку з більш послабленим порівняно з адресатною синтаксемою підрядним зв'язком, і найпериферійніше ланка стосується інструментальної синтаксеми. Відповідно до функціональних типів синтаксем, — робить висновок мовознавець, — можна виділити такі різновиди керування і пов'язане з ними центральне / периферійне місце керованого другорядного члена речення: сильне керування і відповідне йому центральне місце керованого компонента (об'єктна синтаксема), напівсильне керування і нецентральне / непериферійне місце керованого компонента (адресатна синтаксема), напівслабке керування і напівпериферійне місце керованого компонента (інструментальна синтаксема)” [5: 80].

В українській мові для вираження валентно зумовлених керованих компонентів наявні спеціалізовані синтетичні (безприйменникові) та аналітичні (прийменниково-відмінкові) морфологічні форми. Кожна із них реалізується у морфологічних варіантах (відмінкових формах), з яких один є основним (центральним, спеціалізованим), а інші — периферійними. Зокрема, спеціалізованим морфологічним засобом вираження об'єктного значення є знахідний безприйменниковий відмінок, адресатного — давальний безприйменниковий відмінок, інструментального — орудний безприйменниковий відмінок, локативного — прийменникові форми місцевого відмінка. Водночас нерідко відбувається переміщення одного відмінка зі своєї первинної позиції в зону іншого відмінка, унаслідок чого і з'являються периферійні морфологічні варіанти. Наприклад, зі значенням адресата дії в сучасній українській літературній мові домінує давальний безприйменниковий відмінок (*писати матері*), його периферійними морфологічними варіантами є родовий відмінок із прийменником *для* (*писати для матері*) та родовий відмінок із прийменником *до* (*писати до матері*). Тому

в словниковій статті після значеннєвої характеристики (семантичної кваліфікації) кожного валентно залежного компонента подаємо всі варіанти його морфологічного вираження (спочатку основні, а потім периферійні), що є типовими для сучасної української літературної мови, указуючи відмінкову форму без прийменника чи з прийменником (за наявності), та найуживаніші іменники і займенники, з якими поєднується визначене реєстрове дієслово. Назви відмінків подаємо скорочено: Н. в. (називний), Р. в. (родовий), Д. в. (давальний), Зн. в. (знахідний), Ор. в. (орудний), М. в. (місцевий).

Реалізацію певної конкретної правобічної валентності відповідною керованою формою у мовленні засвідчує ілюстративний матеріал, дібраний із усної народної творчості, художньої літератури, наукових текстів, публіцистики та мережі Інтернету, зрідка — модельовані конструкції.

Далі подаємо зразки укладених словникових статей згаданого граматичного керування дієслів.

БУДУВАТИ, недок., док. **ЗБУДУВАТИ** (1), **ПОБУДУВАТИ** (1-2).

1. Споруджувати, зводити яку-небудь будівлю (будівлі); виготовляти, складати (механізм, машину тощо). *Має 4 правобічні валентності.*

Що? (*власне-об'єкт дії* — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): будинок, хату, кухню, комору, стайню, фортецю, школу, піраміду, тюрму, кубло, дзвіницю, церкву, храм, замок, палац, вежу, мури, греблю, міст, лінію оборони й под. Напр.: *Тим часом будували кухні, комори, сараї, стайню* (Панас Мирний); *Плацдарм жив своїм життям: будували, вдосконалювали лінії оборони* (О. Гончар).

З (із) ким? (*об'єкт дії із семантикою соціативності* — з (із) + Ор. в.): зі мною, із (з) нами, із (з) хлопцями, із (з) товаришами, із (з) сусідами, із (з) братом, із (з) Миколою, із (з) бригадою та ін. Напр.: *будувати хату із братом; будувати школу із батьками* тощо.

Кому? Для кого? (*адресат дії* — Д. в., для + Р. в.): собі (для себе), усім (для всіх), їм (для них), родині (для родини), батькам (для батьків), дітям (для дітей), друзям (для друзів), Іваненкам (для Іваненків) та ін. Напр.: [Орфей:] *Вони [товариші] розбіглись, як вівці по шурхах незаходимих, покинули нас трьох тут будувати для їх твердиню, а для нас могилу* (Леся Українка); *Ми тільки замки будували Для інших, "обраних життям"!* (В. Сосюра).

Із (з) чого? (*засіб дії — матеріал* — з (із, зі) + Р. в.): з (із) цегли, з (із) очерету, з (із) каменю, з (із) дощок, з (із) книжок, зі снігу тощо. Напр.: *А Йосип заходився хату Із очерету будувати...* (Т. Шевченко); *...Співали їй пісні свої поети, А вчені будували піраміди з книжок...* (Леся Українка); *Осторонь хлопчики із сміхом та вереском гралися в сніжки або будували фортецю зі снігу...* (З. Тулуб).

2. Креслити на підставі зроблених розрахунків. *Має 4 правобічні валентності.*

Що? (*власне-об'єкт дії* — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): трикутник, прямокутник, пряму, схему і т. ін. Напр.: *будувати трикутник* і под.

Кому? Для кого? (адресат дії — Д. в., для + Р. в.): нам (для нас), учням (для учнів), дітям (для дітей), Василеві (для Василя), Михайленкові (для Михайленка) й под.. Напр.: **будувати трикутник учням на дошці; будувати пряму для сина у зошиті.**

На чому? У (в) чому? (об'єкт дії — локатив — на, у (в) + М. в.): на папері, на дошці, на землі, на піску; у (в) зошиті, в (у) альбомі та ін. Напр.: **будувати схему на дошці; будувати прямокутник у зошиті** тощо.

Чим? За допомогою чого? (знаряддя дії — Ор. в.): олівцем (за допомогою олівця), ручкою (за допомогою ручки), фломастером (за допомогою фломастера), лінійкою (за допомогою лінійки) та ін. Напр.: **будувати пряму олівцем; будувати трикутник за допомогою лінійки** і т. ін.

ВИВЧАТИ, недок.; док. ВИВЧИТИ.

1. Навчаючись, набувати певних знань, відомостей у якій-небудь галузі; опановувати щось; // Науково досліджувати; // Набувати майстерності у чомусь. *Має 2 правобічні валентності.*

Що? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): букви, цифри, рослини, мову, літературу, математику, мистецтво, країну, певне явище, будову, походження, характер (чого-н.) і под. Напр.: **Він вивчив молдавську мову, яка схожа на румунську** (В. Кучер); **Згодом виявилось, що отець Вікентій самотужки вперто вивчає медицину...** (М. Стельмах); **Матерію мій розум стежить, вивчає рух, закон подій...** (П. Тичина).

За допомогою чого? (знаряддя дії — за допомогою + Р. в.): за допомогою рентгенівських променів, за допомогою мікроскопа, за допомогою барометра, за допомогою супутника, за допомогою Інтернету та ін. Напр.: **Будову різних тіл вдалося дуже добре вивчити за допомогою рентгенівських променів** (Із журналу); **вивчати рух планет за допомогою телескопу; вивчати поведінку плазунів за допомогою відеокамери** й под.

2. Учачи, запам'ятовувати, засвоювати. *Має 2 правобічні валентності.*

Що? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): вірш, пісню, правило, теорему, доповідь, записку, деталі (чого-н.) і под. Напр.: Петро: **А хіба сьогодні співання не буде? Ми ж іще гаразд і не вивчили нової пісні** (Б. Грінченко); **Всі притихли, доки директор вивчав поглядом записку** (О. Гончар); **Я добув паспорт і посвідки старости, вивчав всі дрібниці віз, заявок, намагався запам'ятати всі дати й міста...** (О. Досвітній); **Херсонських депутатів змусять вивчити і співати гімн України** (Голос України).

Для кого? (адресат дії — для + Р. в.): для тебе, для вас, для матері, для сестри, для тітки, для знайомих, для Ольги, для Кириченка, для вчителя та ін. Напр.: **вивчити вірш для мами; вивчити пісню для бабусі** й т. д.

3. Навчати кого-небудь чогось; // тільки док. Дати освіти. *Має 2 правобічні валентності.*

Кого? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): мене, його, нас, одного (одну), Івана, Оксану, дітей, учнів, студентів, слухачів та ін. Напр.: [Конон:] **Мене вивчав** той шорник, що недавно у попа лагодив хомути (М. Кропивницький); — **Цей в мене буде великим чоловіком... Я його у школу віддам, вивчу** вражого сина (Панас Мирний); **Покійна дружина заставила мені двох дочок, — одну я вже вивчив** — поїхала в Арктику (Ю. Яновський).

Що? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): музику, граматику, військову справу, теслярське ремесло, стріляти, танцювати, читати, писати тощо. Напр.: [Марія Михайлівна:] **Ну, то ходім, я вам покажу, як розбирати гвинтівку, а потім і стріляти вивчу** (І. Кочерга); **Я й сам його [хлопця] вивчу і читати й писати** (І. Нечуй-Левицький); **вивчати граматику з учнями; вивчити теслярське ремесло зі студентами.**

З (із, зі) ким? (об'єкт дії із семантикою соціативності — з (із, зі) + Ор. в.): зі мною, з (із) нами, з (із) вами, з (із) учнями, з (із) колегами, з (із) робітниками, з (із) водіями, зі слухачами, зі (із) студентами й т. д. Напр.: **вивчати граматику з учнями; вивчати теслярське ремесло зі студентами; вивчати правила дорожнього руху з майбутніми водіями.**

4. Старанно ознайомлюючись, спостерігаючи, намагатися збагнути, зрозуміти кого- або що-небудь, зробити певні висновки. *Має 1 правобічну валентність.*

Кого? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): мене, тебе, її, усіх, нас, один одного, Павла, Ольгу, батька, сина, товариша, знайомого, ворога, гурт людей, натовп тощо. Напр.: **Лобанов уже добре вивчив Сиволапа, знав, що від нього особливої ретельності в роботі ждати нічого** (Д. Ткач).

Що? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): обличчя, ніс, очі, підборіддя, губи; завод, школу, місто, гору; (чийсь) настрої, потреби, психіку, характер і под. Напр.: **Він вивчає круте підборіддя, залами в куточках губ** (О. Донченко); **Другого ранку, після того як пішла бригада, капітан Соколов пішов вивчати місто** (В. Собко); **Лікар не тільки вислуховує биття людського серця, він вивчає душу людини — її психіку, її характер, її риси** (І. Шаповал).

ВІДВ'ЯЗУВАТИ (ОДВ'ЯЗУВАТИ), недок.; док. ВІДВ'ЯЗАТИ (ОДВ'ЯЗАТИ).

Розв'язуючи, відокремлювати від прив'язі що-небудь прив'язане; звільняти когось від прив'язі, робити вільним. *Має 3 правобічні валентності.*

Що? (власне-об'єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): човен, сідло, стрічку, вуздечку, ланцюг тощо. Напр.: **Хто важниці відв'язував, хто воли виганяв за табір у поле** (Ганна Барвінок); **Вони вийдуть на берег уранці, одв'яжуть чужий човен і впливуть на річку** (М. Коцюбинський).

Кого? (власне-об’єкт дії — Зн. в., у заперечних реченнях — Р. в.): корову, коня, вола, собаку та ін. Напр.: *Гнат відв’язав коня і, намацавши стремена, хвацько влетів у сідло* (Григорій Тютюнник); *Олень, якого звали Еліот, став благати відв’язати його* (З інтернетівського видання).

Від (од) чого? Від (од) кого? (об’єкт дії з семантикою відокремлення — від (од) + Р. в.): від (од) дерева, від (од) берега, від (од) огорожі, від (од) голови, від (од) руки, від (од) ноги, від (од) цівка; від (од) мене, від (од) неї, від (од) батька, від (од) Петра, від (од) коня, від (од) вівці, від (од) вартового, від (од) чаклуна й под. Напр.: **Одв’язує** [чоловік] *тиковку від цівка, переливає в неї всю воду з кухля і знов прив’язує* (Леся Українка); *Служники відв’язали від сидел ведмежі шкури* (А.Хижняк); *Звелів царський син челядинцеві відв’язати від дерева ланцюжки, щоб спустити труну на землю* (З інтернетівського видання); *відв’язати вуздечку від коня* тощо.

Чим? За допомогою чого? (знаряддя дії — Ор. в.): руками (за допомогою рук), пальцями (за допомогою пальців). Напр.: **Відв’язала неживими руками** *вороного від воріт, вела дорогою поміж осінніх смутних верб, а зуби видзвонювали зернами слів, наче на морозі* (Є. Гуцало).

Отже, “Словник граматичного керування дієслів” — це лексикографічно-граматична праця, у якій уперше в сучасному українському мовознавстві на теоретичних засадах семантико-синтаксичної валентності проаналізовано граматичне валентно зумовлене керування дієслів та системно описано типове для сучасної української літературної мови морфологічне вираження значеннево залежних від дієслова іменникових компонентів. Із теоретичного погляду це спроба подолати труднощі у хитанні граматичної норми та подати нормативні форми слововживання. З практичного боку Словник буде довідником для широкого загалу користувачів: науковців, викладачів вишів, журналістів, редакторів, учителів-словесників, аспірантів, студентів-філологів і взагалі всіх, хто дбає про граматичну правильність мовлення.

1. Андреева-Георг В. П., Толмачева В. Д. Русский глагол. Предложное и беспредложное управление / В. П. Андреева-Георг, В. Д. Толмачева. — М. : Русский язык, 1975. — 429 с.
2. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. — 204 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. — 1728 с.
4. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1987. — 232 с.
5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1992. — 224 с.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник / І. Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
7. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник / С. І. Головащук. — К. : Вища шк., 1995. — 391 с.
8. Довідник з культури мови: [посібник] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибики, Н. М. Сологуб та ін.; За ред. С. Я. Єрмоленко. — К. : Вища шк., 2005. — 399 с.

9. *Красных В. И.* Словарь сочетаемости. Глаголы, предикативы и прилагательные в русском языке: Около 900 единиц / В. И. Красных. — М. : ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”, 2001. — 368 с.
10. *Лебедева М. Н.* Словарь-справочник синтаксической сочетаемости глаголов / М. Н. Лебедева. — М., 2000. — 192 с.
11. *Масицька Т. Є.* Семантико-синтаксична валентність дієслова: дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Масицька Тетяна Євгенівна. — Луцьк, 1996. — 217 с.
12. *Межов О.* Семантична диференціація об'єктної синтаксеми / Олександр Межов // Українська мова. — 2005. — № 1. — С. 17–32.
13. *Ренке Т.* Світлана Єрмоленко — мовознавець і українознавець [Електронний ресурс] / Тетяна Ренке. — 16. 08. 2010. — Режим доступу до статті: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1131>.
14. *Розенталь Д. Э.* Управление в русском языке: Словарь-справочник. Для работников печати / Д. Э. Розенталь. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Книга, 1986. — 304 с.
15. *Романова В. М.* 1000 українських дієслів. Словник синтаксичної сполучуваності. (Для студентів-іноземців) / В. М. Романова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. — 224 с.
16. *Скляревская Г. Н., Ваулина Е. Ю.* Давайте говорить правильно! Трудности грамматического управления в современном русском языке: Краткий словарь-справочник / Г. Н. Скляревская, Е. Ю. Ваулина. — СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издат. центр “Академия”, 2004. — 176 с.
17. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. — 3-тє вид., випр. — К. : Знання, 2006. — 368 с.
18. Словник труднощів української мови : Біля 15000 слів / Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М. та ін.; За ред. С. Я. Єрмоленко. — К. : Рад. шк., 1989. — 336 с.
19. Словник української мови: В 11 тт. — К. : Наук. думка, 1970-1980. — Т. I–XI.
20. *Степаненко Я. М.* Диференціація об'єктного значення в семантико-синтаксичній структурі речення: дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Степаненко Ярослав Миколайович. — Київ, 2008. — 223 с.
21. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. — К. : Наук. думка, 1972. — 515 с.
22. Український орфографічний словник: понад 175 тис. слів / [уклад. В. В. Чумак [та ін.]; за ред. В. Г. Скляренка]. — Вид 9-е, переробл. і доповн. — К. : Довіра, 2009. — 1011 с. — (Словники України).
23. Учебный словарь сочетаемости слов русского языка: Около 2500 словар. статей / [Институт русского языка им. А. С. Пушкина; Под ред. П. Н. Денисова, В. В. Морковкина]. — М. : Русский язык, 1978. — 688 с.
24. *Palamar Larissa — Udvari István.* GYAKORLATI UKRAN IGESZÓTÁR / Larissa Palamar, István Udvari. — Nyíregyháza, 1995. — 200 с.

Larysa Kolibaba (Kyiv)

THEORETICAL BASES AND PRINCIPLES OF COMPILATION
OF THE DICTIONARY OF GRAMMATICAL GOVERNMENT OF VERBS

The article is devoted to theoretical bases and principles of compilation of the first modern Ukrainian linguistic Dictionary of grammatical government of verbs. The structure of vocabulary entries is thoroughly described. The specimens of the vocabulary entries of grammatical government of verbs are offered.

Key words: verb, government, right-side valency, dependent on valency components, object, addressee, instruments of action, mean of action, locative.